

IGNÁC ANTONÍN HRDINA

**DĚJINY PRAMENŮ
KANONICKÉHO PRÁVA**

KAROLINUM

Dějiny pramenů kanonického práva

Ignác Antonín Hrdina

Recenzovali:

PaedDr. Mgr. Bartoloměj Marián Čačík, J.C.D.

JUDr. Mgr. Václav Valeš, Ph.D.

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2022
Redakce Vendula Kadlečková
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2022
© Ignác Antonín Hrdina, 2022

ISBN 978-80-246-5032-6
ISBN 978-80-246-5062-3 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Seznam zkratek.....	9
Úvod	11
1. Přehled vývoje římského práva.....	19
1.1 Přehled vývoje římského práva.....	19
1.1.1 Období římské republiky.....	20
Exkurz: Vznik dualismu práva v Anglii.....	24
1.1.2 Období principátu.....	25
1.1.3 Období dominátu	26
1.1.4 Justiniánská kodifikace.....	26
1.2 „Druhý život“ římského práva.....	31
2. Období předklasického kanonického práva (do poloviny 12. století).....	35
2.1 Římské právo a kanonické právo: od ambivalence k recepci.....	36
2.2 Charakteristika pramenů kanonického práva	41
2.2.1 Typologie pramenů kanonického práva	41
a) Prameny práva apoštolské doby (Písmo, tradice, spisy apoštolských otců)	42
b) Prameny partikulárního práva (zvl. nálezy místních synod).....	46
c) Legislativa ekumenických koncilů	49
d) Dekretální právo.....	56
e) Ostatní kogniční prameny (kajičné a rituální knihy, sbírky formulářů).....	57
2.2.2 Vnější zdroje právní úpravy.....	62
a) Prameny římského práva.....	62
b) Římské barbarské zákoníky	66
c) Národní barbarské zákoníky	67
d) Kapitulaře franckých králů	68
2.2.3 Počátky smluvní (konkordátní) právní úpravy	70
2.3 Pseudoapoštolské sbírky (2. až 4. století).....	74
2.4 Starokřesťanské sbírky autentických pramenů (5. až 8. století).....	77
2.4.1 Východní sbírky	78
2.4.2 Západní sbírky.....	80
a) Italské sbírky	80
b) Španělské sbírky.....	83
c) Galské sbírky	84
d) Africké sbírky	85
e) Ostrovní sbírky	87
2.5 Falzifikované sbírky z Francké říše v 9. století.....	88
2.6 Předgraciánské sbírky (od druhé poloviny 9. do počátku 12. století).....	93
2.6.1 Východní sbírky	93

2.6.2 Slované sbírky	94
2.6.3 Západní sbírky	100
a) Předgregoriánské sbírky	100
b) Gregoriánské sbírky	101
3. Období klasického kanonického práva	
(od poloviny 12. do poloviny 16. století)	107
3.1 Římské právo a kanonické právo: fascinace římským právem	108
3.2 Charakteristika pramenů kanonického práva	114
3.2.1 Všeobecné kanonické právo	114
3.2.2 Partikulární právo	119
3.2.3 Konkordátní právo	119
3.3 Decretum Gratiani	122
3.3.1 Mistr Gracián a jeho Dekret	123
3.3.2 Struktura Dekretu	124
3.3.3 Právní charakter Dekretu	129
3.3.4 „Druhý život“ Dekretu (glosátoři a dekretisté, edice Dekretu)	130
3.3.5 Význam Dekretu	132
3.4 Pograciánské sbírky (starobylé kompilace)	134
3.5 Kodifikace kanonického práva ve 13. a 14. století; Extravaganty	136
3.5.1 Dekretály Řehoře IX., tzv. Liber Extra	136
3.5.2 Liber Sextus Bonifáce VIII.	142
3.5.3 Klementiny	149
3.5.4 Extravaganty Jeana Chappuise	151
3.6 Corpus Iuris Canonici	152
4. Období poklasického kanonického práva	
(od poloviny 16. do 19. století)	157
4.1 Římské právo a kanonické právo: odstup plný respektu	157
4.2 Legislativa tridentského koncilu	160
4.3 Potridentské prameny a sbírky kanonického práva	172
4.3.1 Všeobecné kanonické právo	172
a) Papežské konstituce/bulária	173
b) Nařízení vyšších papežských úřadů	174
4.3.2 Partikulární právo	175
4.3.3 Konkordátní právo	175
4.4 První vatikánský koncil a další vývoj západního kanonického práva	182
4.5 Vývoj východního práva po tridentském a prvním vatikánském sněmu	185
4.5.1 Potridentský vývoj	186
4.5.2 Apoštolský list <i>Orientalium dignitas</i>	188

5. Období kodifikovaného kanonického práva (20. století)	191
5.1 Předkoncilní kodifikace západního práva	191
5.1.1 „Skutečně obtížný úkol“ (<i>Arduum sane munus</i>)	192
5.1.2 Kodex kanonického práva (CIC/1917)	194
Exkurz: Vliv civilistických kodifikací 19. stol. na systematiku CIC/1917	201
5.2 První novověká kodifikace práva východních církví	205
5.2.1 Na cestě k jednotnému východnímu zákoníku	205
5.2.2 Východní kodex kanonického práva (CICO)	207
5.3 Koncil a pokoncilní rekoncilní kodifikace západního práva	212
5.3.1 Druhý vatikánský koncil a pokoncilní legislativa.....	213
5.3.2 Přípravné práce na rekoncilní kodifikaci	217
5.3.3 Kodex kanonického práva (CIC/1983)	220
5.4 Pokoncilní rekoncilní kodifikace východního práva	225
5.4.1 V duchu dekretu „ <i>Orientalium Ecclesiarum</i> “	226
5.4.2 Kodex kánonů východních církví (CCEO)	227
5.5 Pokodexová legislativa (od roku 1983 do současnosti).....	232
5.5.1 Ústavní/personální právo	234
5.5.2 Řeholní právo	247
5.5.3 Magisteriální právo	247
5.5.4 Sakramentální právo	255
5.5.5 Manželské právo hmotné.....	258
5.5.6 Majetkové právo	258
5.5.7 Trestní právo hmotné	259
5.5.8 Procesní právo	265
5.5.9 Kanonizační právo	270
5.5.10 Liturgické právo.....	273
5.6 Prameny konkordátního práva ve 20. století	274
5.6.1 Konkordáty z doby od skončení první světové války do druhého vatikánského koncilu.....	274
5.6.2 Pokoncilní konkordáty (popř. revize stávajících)	281
5.6.3 Konkordáty sjednané s postkomunistickými zeměmi.....	283
Závěr	287
Summary	289
Bibliografie	291
Výběr z pramenů a sbírek pramenů, chrestomatie.....	291
Výběr z literatury.....	292
Slovníky	294
Osobní rejstřík.....	295
Místní rejstřík	303
Index dokumentů a jejich sbírek	307

Seznam zkratek

AAS	Acta Apostolicae Sedis
ABGB	Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch
ACAP	Acta Curiae Archidioecesis Pragensis
AK	apoštolská konstituce
ASS	Acta Sanctae Sedis
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
BVerfG	Bundesverfassungsgericht
c.	canon, popř. caput
C.	causa/causae (v 2. části Graciánova dekretu)
CC	Code civil
CCEO	Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium
CIC	Codex Iuris Canonici
CIC/1917	Kodex kanonického práva vyhlášený roku 1917
CIC/1983	Kodex kanonického práva vyhlášený roku 1983
CICO	Codex Iuris Canonici Orientalis
CorpIC	Corpus Iuris Canonici
ČBK	Česká biskupská konference
ČSFR	Česká a Slovenská Federativní Republika

ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
D	Digesta seu Pandectae (v justiniánské kodifikaci)
D.	distinctio (v Graciánově dekretu)
DS	Denzinger – Schönmetzer (Enchiridion symbolorum et definitionum)
Gal	list sv. apoštola Pavla Galaťanům
GS	Gaudium et spes
ChD	Christus Dominus
KKC	Katechismus katolické církve
1 Kor	1. list sv. apoštola Pavla Korintánům
2 Kor	2. list sv. apoštola Pavla Korintánům
KUL	Katolická univerzita Lublin
in VI°	in Libro Sexto Bonifatii VIII (v Knize šesté Bonifáce VIII.)
LEF	Lex Ecclesiae fundamentalis
LG	Lumen gentium
Lk	Evangelium podle sv. Lukáše
LThK	Lexikon für Theologie und Kirche
Mal	Malachiášovo proroctví
MGH	Monumenta Germaniae historica
Mk	Evangelium podle sv. Marka
MK	Münsterischer Kommentar zum CIC
MP	motu proprio
Mt	Evangelium podle sv. Matouše
NAe	Nostra aetate
ODS	Občanská demokratická strana
PCI	Pontificia Commissio ad Codicis canones authentice interpretandos
PČR	Parlament České republiky
PHS	Právně historické studie
pr.	principium
qu.	quaestio/quaestiones (v 2. části Graciánova dekretu)
RCP	Revue církevního práva (Church Law Review)
ReP	Reconciliatio et poenitentia
Sk	Skutky apoštolů
TS ČBK	Tiskové středisko České biskupské konference
UR	Unitatis redintegratio
VS OSN	Valné shromáždění Organizace spojených národů
X	Liber Extra, Kniha dekretů papeže Řehoře IX.
ZGB	Zivilgesetzbuch

Úvod

Sed in primis ad fontes ipsos properandum...
(Erasmus Rotterdamský)¹

Lecturis salutem!

Přední humanista pronesl tuto výzvu ve vztahu ke studiu antických autorů, ale ono ji lze *mutatis mutandis* vztáhnout i na studium kanonického práva. Ani ono „nespadlo s nebe“, ani jeho nyní platná kodifikace. Má svou téměř dvoutisíciletou historii (a započítáme-li starozákonní normativní texty, pak další více než tisíciletou prehistorii); a právě jejímu poznání slouží studium historických pramenů kanonického práva, a tím (do značné míry) i pochopení současné kanonickoprávní úpravy. *Properemus ergo ad ipsos fontes.*

Kanonické právo jakožto soubor závazných pravidel chování pro katolické křesťany provází církev po celou dobu její existence, třebaže ne vždy pod tímto označením;² poprvé snad nálezy prvního nicejského koncilu z roku 325 byly

---

1 *De ratione studii ac legendi interpretandique auctores*, Paris 1511.

2 Jako první snad užil výrazu „kanonické právo“ v dnešním smyslu slova dekretista Štěpán z Tournay († 1203).

rozčleněny na úseky, označené jako kánony (κανόν). Kánonem se rozumí pravidlo chování či právní předpis vydaný církevní autoritou, a to oproti zákonu vyhlášenému mocí světskou (řecky νόμος). Už v samých počátcích církve se na stránkách Nového zákona (zejména ve Skutcích apoštolů a v apoštolských listech) setkáváme s právem – tedy se závazným a mocí apoštolů vynutitelným stanovením základních povinností křesťanů. Už i v církvi tehdy přirozeně platilo: *Ubi societas, ibi ius* („Kde je společnost,³ tam je právo“). A jak církevní *societas* rostla a šířila se, tak docházelo i k rozvoji práva, jímž se spravovala. Církev přitom hojně čerpala z práva římského a v mezích použitelnosti je recipovala, takže platilo: *Ecclesia vivit lege Romana* („Církev žije římským právem“). Ve středověku vyspělé kanonické právo představovalo vrchol evropské právní kultury a *Corpus Iuris Canonici* je nejvýznamnější právní památkou středověku vůbec. Tady se církev skutečně nemá za co stydět. Moderní evropské (zvl. kontinentální) právo je v mnohém pozitivně ovlivněno právem kanonickým a v některých odvětvích (zejména v právu manželském a procesním) lze mluvit o přímé recepci kanonického práva.

Povinnost vyučovat dějiny kanonického práva alespoň na církevních fakultách kanonického práva byla stanovena teprve ve 20. století, a to apoštolskou konstitucí papeže Pia XI. *Deus scientiarum Dominus* ze dne 24. 5. 1931: „Na fakultě kanonického práva ať je vykládána jak historie a texty zákonů, tak jejich důvody a vazby.“⁴ A protože dějiny kanonického práva nejsou disciplínou monolitní, nýbrž sestávají z různých relativně autonomních subdisciplín, na konstituci navazující *Ordinationes* Kongregace pro semináře a univerzitní studia stanoví, že na fakultách kanonického práva se mají jako pomocný předmět (*disciplina auxiliaris*) vyučovat dějiny kanonického práva (*historia iuris canonici*) ve složení: *fontes – instituta – scientia*,⁵ tedy:

- **dějiny kogničních pramenů** (*fontes cognoscendi*) kanonického práva;
- **dějiny právních institucí** (např. instituce biskupského úřadu, instituce synodality apod.), jak se v průběhu církevních dějin vyvíjely;
- **dějiny kanonistiky**,⁶ tedy nauky kanonického práva jakožto určité sebereflexy disciplíny samé, které zahrnují zkoumání vědecké činnosti kanonistů, metod uspořádání kanonickoprávní nauky, korelaci s jinými (zvláště teologickými a právními) disciplínami apod.

Tímto prováděcím předpisem je také výslovně požadováno studium římského práva (*Institutiones iuris romani*). Studium dějin kanonického práva na

3 V tom smyslu se církev tradičně nazývá *societas perfecta*, což nic nevyhovává o její dokonalosti či nedokonalosti, nýbrž jen o tom, že nad sebou nemá už žádného vyššího lidského zákonodárce, a že je tedy oprávněna, resp. nucena sama tyto zákony pro své členy vydávat.

4 Čl. 29.

5 *Ordinationes ad Constitutionem Apostolicam „Deus scientiarum Dominus“ de universitatibus et facultatibus studiorum ecclesiasticorum rite exsequendam* ze dne 12. 6. 1931, čl. 27 (3, II, 2/d).

6 Zatímco kvalitních příruček o dějinách pramenů kanonického práva je dostatek i v české a slovenské odborné literatuře, není tomu tak, pokud jde o dějiny kanonistiky; zde lze doporučit vynikající publikaci současného ostříhožského arcibiskupa: Erdő, Péter, *Geschichte der Wissenschaft vom kanonischen Recht*, Berlin 2006.

fakultách kanonického práva je pro dosažení licenciátu uloženo také současnou právní úpravou – jmenovitě v nařízení (*Ordinationes*) Kongregace pro katolickou výchovu k řádnému provádění apoštolské konstituce *Veritatis gaudium* ze dne 27. 12. 2017 – jen (z důvodů mně neznámých a ke škodě věci) z onoho výčtu „vypadlo“ povinné studium vědy o kanonickém právu.⁷ V této publikaci jsou probírány převážně dějiny *pramenů* kanonického práva (s nimiž ovšem dějiny kanonistiky bezprostředně souvisejí), a to tzv. pramenů kogničních (poznávacích).

„Pramenem poznání historie práva církevního může být vše, co nás o historii práva církevního přímo nebo nepřímo poučuje; sem čítáme právní předpisy samotné; úřední i soukromé spisy na nejrůznějším materiálu psané; ústní tradice; formuláře, díla literární: kroniky, díla apologetická, věroučná, mravoučná a dogmatická, soukromé dopisy, inventáře, registra apod. (...) V užším slova smyslu však nazýváme prameny poznání práva církevního, nebo též *formálními prameny* práva církevního, takové památky, kde účelem jejich pořízení byla přímo snaha platné právo sebrati, zaznamenati, před zapomenutím zachovati a jeho další používání a znalost usnadniti.“⁸

Zde ovšem bude z pochopitelných důvodů pojednáno jen o těchto kogničních pramenech *v užším slova smyslu*, a to téměř výlučně o pramenech práva všeobecného (*ius universale*), tedy nikoli partikulárního (*ius particulare*) – snad s výjimkou několika starověkých regionálních (ovšem nadregionálně významných) kanonickoprávních sbírek z doby, kdy stejně ještě žádné všeobecné (tedy „celocírkevní“) kanonické právo přirozeně neexistovalo. Přitom zvláštní pozornost je (s výjimkou poslední, tj. páté kapitoly) věnována – jak to bývá obvyklé – většinou nikoli jednotlivým právním pramenům ve formálním smyslu, tedy tzv. formálním pramenům práva *stricto sensu*,⁹ nýbrž jejich významným sbírkám (kolekcím), ať už soukromým, či (později) také úředním. Pro studium dějin institucí a pramenů kanonického práva v širším smyslu slova vůbec nechť poslouží u nás dnes běžně dostupné publikace z církevních dějin.

Předkládaná publikace je určena všem zájemcům o právní dějiny obecně a o dějiny kanonického práva zvláště. A z povahy věci vyplývá, že ti se budou rekrutovat především z okruhu studentů a absolventů právnických a teologických fakult.

Publikace z valné části představuje kompilaci mých dosavadních prací na toto téma. Za její „kostru“ jsem vzal historickou pasáž ze své monografie *Kanonické právo. Dějiny pramenů, teorie, platné právo*¹⁰ a doplnil jsem ji mimo jiné o obsah několika svých článků, roztroušených po různých odborných časopi-

7 Čl. 61, 2.a.

8 Bušek, Vratislav, *Učebnice dějin práva církevního I.*, Praha 1946, s. 41n.

9 Formálními prameny kanonického práva se rozumí „takové církevní autoritou uznané formy objektivního kanonického práva, v nichž jsou obsaženy kanonickoprávní normy“ (Hrdina, Ignác Antonín, Szabo, Miloš, *Teorie kanonického práva*, Praha 2018, s. 88; tam je podrobně pojednáno i o pojmu a klasifikaci pramenů kanonického práva).

10 Praha 2002; 2. upravené vydání: Plzeň 2011.

sech či sbornících a dnes už ne vždy snadno dostupných.¹¹ Toto doplnění se týká především alespoň těch základních informací o římském právu, které se na teologických fakultách (na rozdíl od těch právnických) celkem pochopitelně nepřednášejí, ovšem jejichž (alespoň rámcové) poznání považují pro studium kanonického práva obecně a jeho dějin zvláště za potřebné – vždyť z něj a v jeho prostředí kanonické právo vznikalo a vyvíjelo se; lze říci, že římské právo provázelo právo kanonické po celou téměř dvoutisíciletou dobu jeho existence. Větší pozornost je věnována také pramenům práva východních katolických církví, které jsem ve své zmiňované monografii poněkud zanedbal. Konečně jsou zmíněny hlavní prameny smluvní (konkordátní) právní úpravy, a to zvláště tam, kde se týkají naší země; děje se tak ovšem ve vsí stručnosti, jelikož konkordátní právo je dnes předmětem samostatného subsystému – konfesního práva, resp. kanonického práva v širším smyslu (*ius ecclesiasticum externum publicum*).

Je evidentní, že církevní právo zejména po stránce materiální vyrůstalo, a to doslova organicky, také z práva biblického Izraele a z právní úpravy judaismu, s nímž (alespoň zpočátku a alespoň v Palestině) církev po nějaký čas kohabitovala. Jenže tuto kapitolu, jakkoli je nepochybně důležitá, lze na teologických fakultách (opět na rozdíl od fakult právnických) prakticky vynechat, protože o tyto informace je bohatě postaráno v traktovaných disciplínách Starého i Nového zákona a částečně i v ekleziologii.¹² Stejně tak není třeba za-

11 Jedná se (chronologicky) o následující články: 700 let od promulgace Dekretálů Bonifáce VIII., *RCP* 15 (2000), č. 1, s. 47–55; *Quinque volumina*, Bibliotheca Strahoviensis, roč. 2001, č. 4–5, s. 83–89; Pokodexová kanonická legislativa, in: *Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze* (ed. Petr Kubín, Mlada Mikulicová, David Svoboda), sv. 7, Praha 2005, s. 232–245; Bonum et aequum – pohled do právních dějin. K životnímu jubileu prof. JUDr. ThDr. Miroslava Zedníčka, *RCP* 34 (2006), č. 2, s. 107–118; 100 let od zahájení prací na úplné kodifikaci kanonického práva, *PHS* 38 (2007), s. 319–326; Kanonické právo v proměnách času (*Leges multae, ius unum*), in: *Pocťa Stanislavu Balíkovi k 80. narozeninám* (ed. Vilém Knoll), Plzeň 2008, s. 120–129; *Concordia discordantium canonum* boloňského mistra Graciána, *PHS* 40 (2009), s. 327–341; Civilistické kodifikace 19. století a *Kodex* kanonického práva. *Pocťa* PhDr. Karlu Waskovi k 60. narozeninám, in: *Sborník k pocťě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů* (ed. Marie Wasková), Plzeň 2011, s. 167–173; Římské právo – právo platné ještě ve 20. století, in: *Caro amico. 60 kapitol pro Michala Skřejpka aneb Římské právo napříč staletími* (ed. Petr Bělovský a Kamila Stloukalová), Praha 2017, s. 184–192; Kanonická legislativa po *Kodexu* kanonického práva, in: *Pocťa Jiřímu Rajmundu Treterovi* (ed. Zábaj Horák a Petra Skřejpková), Praha 2020, s. 171–188; Římské právo a kanonické právo, *Studia theologica*, 22 (2020), č. 1, s. 61–88. Na tyto články v tomto textu už nebude dále odkazováno, aby zbytečně nebyl přetěžován poznámkový aparát, který je i jinak přizpůsoben poslání textu. Z téhož důvodu v něm také neuvádím odkazy na citované římské dokumenty; u starších jsem čerpal zejm. z Gasparriho *Codicis Iuris Canonici Fontes* (I.–VI.), u novějších z věstníku *Acta Sanctae Sedis* (vycházejícího v letech 1865–1908), resp. *Acta Apostolicae Sedis* (od roku 1909), popř. (u předpisů vydaných po publikaci CIC/1917) z Ochoových/Gutiérrezových *Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae*. Oba vatikánské věstníky jsou ostatně pro případné zájemce dostupné i na webových stránkách Svatého stolce: ASS na https://www.vatican.va/archive/ass/index_it.htm a AAS na https://www.vatican.va/archive/aas/index_sp.htm.

12 Čtenářům mohu v této souvislosti doporučit dvě nepříliš staré monografie: Jiřího Rajmunda Tretery a Zábaje Horáka z Právnické fakulty UK *Právní dějiny církví. Synagoga a církev v průběhu dějin* (Praha, 2019, s. 19–64) a Vojtecha Vladára *Dejiny cirkevného práva* (Praha 2017, s. 21–31).

bývat se zde příliš historickým kontextem vývoje kanonického práva, protože ten je detailně probírán v rámci církevních dějin. Konečně pojednání o právu přirozeném (*ius naturale*) jakožto prameni práva (i kanonického) *sui generis* lze nalézt v publikacích z oblasti teorie či filosofie práva.¹³

Pokud jde o prameny samotné, nepřináší tato publikace žádné novum – tak by tomu (z povahy věci) mohlo být jen tehdy, pokud by byl objeven nějaký dosud neznámý rukopis či starý tisk, jak se to podařilo německému historikovi Bartholdu Georgu Niebuhrovi (1776–1831), když počátkem 19. století (1816) v klášterní knihovně ve Veroně objevil palimpsest s do té doby neznámým textem Gaiových Institucí; nový tedy může být pouze výběr pramenů, popř. jejich hodnocení. A protože čtenáře (zvláště z řad studentů) po zkušenostech vesměs nepodezírám z toho, že by s těmito jednotlivými konkrétními prameny kanonického práva (zejména když nejsou přeloženy do češtiny nebo angličtiny) přímo pracovali, uvádím poněkud netradičně (na způsob chrestomatie) někdy i delší ukázky vybraných právních textů hned za pojednání o sbírkách pramenů či jednotlivých pramenech, aby tak mohli v jednom svazku získat určité povědomí nejen o existenci těchto pramenů, nýbrž také o jejich obsahu i formě.

Dějiny kanonického práva (a tím i jeho formální prameny) lze periodizovat různým způsobem, přičemž žádný z nich si nemůže činit nárok na výlučnost. Text, následující po úvodním pojednání o **římském** právu (1. kap.), bere za základ tradiční tripartici kanonickoprávních dějin, kterou v předmluvě ke Kodexu kanonického práva z roku 1917, vynikajícím to přehledu dějin pramenů kanonického práva, zmiňuje i její autor, kardinál Pietro Gasparri;¹⁴ ten rozlišuje období tzv. práva starého (*ius antiquum*) neboli **předklasického**, zahrnující dobu od vzniku církve do vydání Graciánova dekretu před polovinou 12. století (2. kap.), dále dobu tzv. nového práva středního věku (*ius novum medii aevi*) neboli práva **klasického** od díla mistra Graciána po tridentský sněm (3. kap.), a – ze svého pohledu – období tzv. práva nejnovějšího (*ius novissimum*) neboli **poklasického** od tridentského sněmu (1545–1563) do promulgace Kodexu kanonického práva v roce 1917 (4. kap.); jako úvod ke každé z kapitol je předasláno pár vět o vzájemném vztahu práva římského a práva kanonického v tom kterém období. Konečně dvacáté století je možno označit za období kodifikací či práva **kodifikovaného** (*ius codificatum*), a to i pokud jde o právo východních katolických církví (5. kap.). Tato poslední kapitola (přesněji její druhá polovina – 5.3 až 5.5) chce čtenářům poskytnout také stručný přehled hlavních norem recentního kanonického práva, které je sice právem nikoli historickým, nýbrž platným (*ius vigens*), nicméně také je součástí dějin kano-

13 K tomu viz např. výbornou Příbylovu studii *Přirozené právo v normativě Kodexu kanonického práva*, in: Příbyl, Stanislav, *Církevněprávní studie*, Chomutov 2012, s. 164–177.

14 „V tom ohledu zajisté není nikoho, kdo neví, že zákony, které byly vyneseny před Gratianem (z r. 1140–1150), se i v současné době nazývají *starým právem* (*ius antiquum*); z doby od Gratiana do církevního sněmu tridentského (1145–1163) *novým právem* (*ius novum*), třebaže nám jsou již velmi dávné; z doby po tridentském sněmu *nejnovějším právem* (*ius novissimum*).“

nického práva, třebaže těch nejnovějších. Připojen je i osobní a místní rejstřík, index uváděných dokumentů a jejich sbírek, jakož i doporučená bibliografie, na kterou v poznámkovém aparátu odkazují jen ve zkratce.

Bylo by projevem jistého nevděku, kdybych ve vši možné stručnosti nevzpomenul alespoň těch nejvýznamnějších právních historiků nebo učitelů kanonického práva, kteří se u nás prameny kanonického práva zabývali či zabývají a výsledky své vědecké práce publikovali (i já jsem z nich zde i jinde čerpal) – a nemáme se za co stydět. Ještě za existence podunajské monarchie byla péčí Právnické jednoty v Praze z polštiny do češtiny přeložena a v letech 1887–1889 vydána dvoudílná monografie profesora univerzity ve Lvově a pozdějšího ministra kultu a vyučování v rakouské vládě JUDr. Edwarda Rittnera (1845–1899) *Církevní právo katolické*;¹⁵ a právě její první díl je do značné míry věnován pramenům kanonického práva. V období první republiky nelze nezmínit trojdílnou učebnici kanonického práva od profesora na teologickém ústavu redemptoristů v Obořišti Mons. JCDr. Josefa Pejšky, CSsR (1870–1946) *Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému*. Pramenům kanonického práva je věnována celá první část prvního svazku („Ústavní právo církevní“, Obořiště 1932). Dosud nepřekonaným českým dílem z dějin kanonického práva, které se neomezuje jen na jeho prameny, je dvoudílná *Učebnice dějin práva církevního* od profesora na právnických fakultách v Bratislavě, Brně a v Praze JUDr. Vratislava Buška (1897–1978), kterou v období tzv. limitované demokracie roku 1946 ještě stačil vydat Spolek českých právníků Všehrd. Za čtyřicetileté komunistické vlády pak mohla z tohoto oboru vyjít jediné skripta (zato vynikající!) pro posluchače tehdejší Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Praze se sídlem v Litoměřicích od tamního profesora církevního práva ThDr. Jaroslava Michala (1911–1988); nesou název *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského* a vydalo je Ústřední církevní nakladatelství v Praze v roce 1967. Teprve za nového režimu mohla u nás věda kanonického práva pokračovat i mimo úzké hranice teologických fakult – tedy na fakultách právnických. A především na té pražské to byl prof. JUDr. Rajmund Jiří Tretera OP (* 1940) z Katedry právních dějin, který se o to významným způsobem zasloužil. Dějin pramenů kanonického práva se více či méně dotýká většina jeho publikací z oblasti církevního práva – zde budiž jako jeden příklad za všechny vzpomenuta jeho monografie *Církevní právo* (nakl. Leges, Praha 2016) ve spoluautorství s doc. JUDr. JLic. Zábojem Horákem, LL.M., Ph.D. (* 1975) z téže katedry, kterou autoři dedikovali právě „památce českých průkopníků vědy církevního práva Vratislava Buška, Josefa Pejšky a Jaroslava Michala“ a která se v letošním roce (2021) dočká v téměř nakladatelství svého druhého vydání. Konečně zde nemohu nezmínit dvě práce svého milého slovenského kolegy, kanonisty a romanisty, vysokoškolského pedagoga (Trnava, Bratislava) prof. JUDr. Mgr. Vojtecha Vladára, Ph.D. (* 1981):

---

15 *Prawo kościolne katolickie*, Lvov 1878–1879. Český překlad pořídil JUDr. Emanuel Zítek.

Pramene práva katolické cirkvi v historickom vývoji (Vydavateľství a nakladateľství Aleš Čeněk, s. r. o., Plzeň 2009) a především jeho *Dejiny cirkevného práva* (vyd. Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Praha 2017), v nichž komplexním způsobem zpracovává nejen téma pramenů, nýbrž celých dějin kanonického práva.

Za laskavou recenzi této publikace děkuji svým milým kolegům PaedDr. Mgr. Bartoloměji Mariánu Čačíkovi, J.C.D., O.Praem. (Katolická teologická fakulta UK v Praze, Katedra pastorálních oborů a právních věd), a JUDr. Mgr. Václavu Valešovi, Ph.D. (Fakulta právnická ZČU v Plzni, Katedra právních dějin). Za její vydání pak vděčím nakladatelství Univerzity Karlovy Karolinum.

„Závěrem úvodu“ si dovoluji upozornit laskavé čtenáře zejména z řad (i budoucí) právnické veřejnosti na to, co nám jako studentům kdysi na Právnické fakultě Univerzity Karlovy kladl na srdce zvěčnělý právní historik pan profesor JUDr. Stanislav Balík, CSc. (1928–2015), při přednáškách z právních dějin, když citoval z jednoho historického románu Waltera Scotta: že totiž ten, kdo ovládá jen platné právo, může být tak nanejvýše „zedníkem práva“, zatímco „architekt práva“ musí znát i jeho dějiny.¹⁶ A to přirozeně platí i pro právo kanonické...

Autor

---

16 „A lawyer without history is a mechanic, a mere working mason; if he possesses some knowledge of these, he may venture to call himself an architect“ (historický román Waltera Scotta *Guy Mannering* z roku 1815).

Přehled vývoje římského práva

Říkává se (a jistě na tom mnoho je), že evropská civilizace stojí na třech pilířích: na židovsko-křesťanském monoteismu, na řecké antické filosofii a na římském právu. Tato kapitola bude tedy věnována tomu posledně zmíněnému fenoménu – v prvním oddílu (1.1) přehledu vývoje římského práva jakožto práva kdysi platného, v druhém oddílu (1.2) jeho tzv. druhému životu.

Právo je obvykle produktem a současně instrumentem státu (popř. nějakého předstátního útvaru). Ale že to neplatí absolutně a že právo není nutně jakoby „přiklíženo“ k státu, jak to tvrdí ještě dnes – spíše snad už jen výjimečně – někteří zatvrzelí etatisté, to potvrzuje nejen právo kanonické (a dále právo mezinárodní veřejné a konečně v současnosti i právo unijní), nýbrž také právo římské: po tisíc let provázelo římskou státnost, ale poté díky své recepci žije dále jak v právních rádech jednotlivých států, tak v právu kanonickém.

1.1 PŘEHLED VÝVOJE ŘÍMSKÉHO PRÁVA

Tento oddíl je přirozeně určen především těm, kdo neměli možnost studovat římské právo; ale snad i těm ostatním oživí jejich znalosti z doby univerzitních

právnických studií. Je strukturován podle obvyklé periodizace římských právních dějin: období římské republiky (1.1.1) – období principátu (1.1.2) – období dominátu (1.1.3) – justiniánská kodifikace (1.1.4). Jako exkurz je (pro nápadnou příbuznost s římskoprávním vývojem v jedné z jeho etap) vložena pasáž o vzniku dualismu práva v Anglii.

1.1.1 OBDOBÍ ŘÍMSKÉ REPUBLIKY

O nejstarším období tzv. archaického římského práva v **době královské** před polovinou prvního tisíciletí před Kristem toho mnoho nevíme. Primitivní právní instituty odpovídají zemědělskému charakteru státu. Výrazné je spojení práva a náboženství,¹⁷ kdy právní vědou se zabývají zejména pontifikové (tzv. pontifikální jurisprudence).

Lépe jsme na tom s informacemi v období římské **republiky**. Hlavním, ovšem nedochovaným pramenem římského práva té doby byl Zákon 12 desek (*Lex XII Tabularum*) z poloviny 5. století před Kristem, který byl na patricijích vynucen plebeji. Roku 454 do Řecka přichází komise pro obhlédnutí tamních zákonů, po návratu zvolilo lidové shromáždění – tzv. centuriátní komicie (*comitia centuriata*), sbor deseti zákonodárců (*X viri legibus scribundis*) a deset jimi vypracovaných desek bylo těmito komiciemi schváleno. Následující rok decemvirové doplnili zákon o dvě další desky; jejich následný pokus o samovládu byl sice smeten, ale dvě desky byly komiciemi přijaty. Dvanáct desek zákona bylo veřejně vystaveno na římském fóru a ještě Cicero o sobě píše, že se je musel učit *ut carmen necessarium* („jako povinnou báseň“).¹⁸ Text se dochoval jen fragmentárně z citací právníků, první pokus o rekonstrukci pochází od Jakoba Gothofreda v 17. stol.; z nových vyniká pokus německého romanisty Otto Lenela. Zákon nebyl systematickým zpracováním celého práva, nýbrž jen norem nejdůležitějších nebo sporných (fragменты obsahují právo rodinné, dědické, trestní správní...).

Zákon XII desek

Deska III

1. Těm, kteří uznali dluh a byli řádně odsouzeni, budiž dáno zákonných 30 dnů.
2. Teprve poté budiž vložena ruka, ať ho vede před soud.
3. Nesplní-li rozsudek a nezaručí-li se nikdo za něj na soudě, ať ho odvede s sebou, spoutá ho buď provazem nebo okovy o váze 15 liber, ne těžšími, pokud bude chtít, lehčími.
4. Jestliže chce, ať žije ze svého. Pokud nežije ze svého, ať ten, kdo ho drží v poutech, mu dává každý den libru mouky. Pokud chce, ať dává více.

17 K tomu srv. např. Skřejpek, Michal, *Ius et religio. Právo a náboženství ve starém Římě*, Pelhřimov 1999.

18 *De legibus*, 2, 23, 59.

6. Třetího trhového dne ať dlužníka rozsekají na části. Usekne-li si některý z věřitelů více či méně, ať to není na újmu.

Deska VIII

1. Kdo by zazpíval zlou píseň (...) Jestliže někdo zazpívá, co druhému způsobí ostudu.
2. Jestliže zlomí končtinu a nedohodne se s ním, ať sáhne k odvěti.
- 8a. Kdo by očaroval plody.
12. Krade-li v noci a je-li zabit, je zabit právem.
13. Za světla (...) jestli se brání se zbraní, (...) a ať volá o pomoc.
21. Jestliže patron obelstí klienta, budiž zasvěcen.

Deska X

1. Mrtvého člověka ve městě nepohřbívej ani nespaluj.
4. Ženy ať si nedrásají tváře, ani ať na pohřbu nenaříkají.
- 5a. Ať nesbírá kosti mrtvého člověka, aby pak vystrojil pohřeb.
8. (...) Ani zlato nedávej, má-li však zlatem spravené zuby a pohřbí ho anebo s ním spálí, nebudiž to na újmu.

(Skřejspek, Texty ke studiu římského práva, s. 33-49)

Titus Livius Zákon XII desek prezentuje jako *fons omnis publici privatique iuris* („pramen veškerého veřejného i soukromého práva“);¹⁹ a jako takový byl tento zákon po celá staletí vykládán a komentován, přičemž jeho autorita byla uznávána ještě za Justiniána. Vedle Zákona XII desek patřila k pramenům civilního čili občanského římského práva (*ius civile, ius Quiritium*) také komiciální legislativa (*leges*), pontifikální jurisprudencce a (alespoň podle Pomponia) také legisakce neboli ustálené žalobní formule.

Toto právo bylo pokrokové a vyhovující v době malého římského městského státu (římské *polis*), ale zastarávalo s postupem hospodářského a společenského vývoje, tj. s přechodem od primitivní malovýroby a otroctví patriarchálního typu k všemocnému impériu, hospodářsky založenému na otrokářské velkovýrobě a exploataci provincií. Tuto diskrepanci mezi starým právem (navíc přístupným jen římským občanům – *cives Romani*) a novými poměry, která byla umocněna určitou záměrnou petrifikací civilního práva, velmi úspěšně řešila zvláštní magistratura především se soudní pravomocí, tzv. prétor (*praetor urbanus*),²⁰ postavený Liciniovým zákonem (*Leges Liciniae Sextiae*) roku 367 př. Kr. po bok konzulům jakožto jejich *conlega minor* (a jako oni, i on měl plnou jurisdikci, tzv. *imperium*). Prétor mohl původně (a to v první fázi civilního soudního procesu – tedy *in iure*) projednávat pouze ty nároky, které se doslova opíraly o znění určité normy civilního práva a hlavně byly kryty nějakou typizovanou soukromoprávní žalobou (*actio*) – proto jej také římský právník

19 *Ab Urbe condita*, XII, 34.

20 Na rozdíl od tzv. cizineckého prétora (*praetor peregrinus*), jehož úřad vznikl až v polovině 3. stol. př. Kr.; ten řešil spory mezi římskými občany a cizinci, popř. mezi cizinci na římském území.

Marcianus nazval *minister legum, lex loquens, iuris civilis custos*²¹ („služebník zákonů, mluvící zákon, ochránce civilního práva“).

To však zákonitě vedlo k situacím, v nichž prétor musel zamítnout žaloby, které se sice zdály být spravedlivými, avšak neměly oporu v přežilém civilním právu, a naopak k takovým, v nichž musel dát za pravdu žalobám, které se sice o civilní právo formálně opíraly, ale jejichž aplikace se tehdy jevila již jako zastaralá a nespravedlivá. Jednalo se často o případy, kdy smluvní strany v důvěře ve vzájemnou slušnost opomenuly formalities civilního práva (např. při převodu mancipační věci neabsolvovaly mancipaci) a o věc následně vyvstal spor. Proto se prétor stále častěji odhodlával jednat samostatně a z moci svého impéria v rozporu s právní normou, tedy vlastně *nezákonně*²² (a s rizikem intercese, popř. – po skončení funkce – žaloby pro zneužívání úřadu): začal povolovat konání soudního řízení i tam, kde se zákonná norma přežila a kde nebyla k dispozici jinak nutná typizovaná žaloba (*actio*) – tzv. univerzální žalobní důvod byl tehdy ještě neznámý (ten s sebou přinesl až tzv. římskokanoničský proces). Absentující fakta předpokládaná civilním právem nahrazoval fikcemi (odtud název „fiktivní žaloby“ – *actiones ficticiae*) a dobrá víra (*bona fides*) procesních stran se stala nosným principem pro posuzování případu.

Nešlo ovšem o žádná překvapení, která by nutně musela podkopávat princip právní jistoty: prétor tyto zamýšlené postupy před nástupem do úřadu vyhlašoval ve svém (tedy prétorském) ediktu, který se alespoň v tom, co se osvědčilo, „dědil“ z prétora na prétora (mluvilo se o tzv. přenosném ediktu – *edictum trallatitium*). Tak např. prétor vyhlásil, že vedle formálních smluv přízná za splnění určitých podmínek právní účinky také neformálním úmluvám, tj. tzv. paktům,²³ nebo že nebude považovat za platné jednání vykonané ze strachu,²⁴ jakkoli se takové jednání tehdy zásadně považovalo za platné podle zásady *Coactus voluit, tamen voluit* („I když z donucení, přesto to chtěl“). Ani zde nešlo o jeho libovůli: prétor jednal (jak později učili římsští právníci) se smyslem pro *vyšší spravedlnost*, označovanou pojmem *aequitas*, a s ohledem na *obecný prospěch* – tedy pro *bonum commune*. A zde je také vůbec první zdroj pozdější profilující zásady pro tvorbu a aplikaci kanonického práva – principu tzv. kanonické umírněnosti (*aequitas canonica*).

---

21 D 1, 1, 8.

22 Totiž v rozporu s normou civilního práva. Stačí poukázat např. na podstatně odlišné třídy zákonných dědiců při intestátní delaci podle práva civilního a podle práva prétorského nebo na nový typ vlastnictví bonitárního (prétorského), které se vytvářelo vedle vlastnictví civilního (kviritského).

23 „Ait praetor: Pacta conventa, quae neque dolo malo neque adversus leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta Principum, neque quo fraus cui eorum fiat, facta erunt, servabo.“ („Prétor praví: budu respektovat sjednané dohody, které nebyly uzavřeny ani podvodně, ani v rozporu se zákony, usneseními plebejského shromáždění, nálezy senátu, výnosy císařů, ani je neobcházejí.“); D 2, 14, 7, 7.

24 „Ait praetor: Quod metus causa gestum erit, ratum non habeo“ („Prétor praví: Nebudu uznávat platnost toho, co bylo učiněno pod vlivem strachu“); D 4, 2, 1. Jde o známou tzv. Oktaviovu formuli (*formula Octaviana*) z 1. stol. př. Kr.

Takto tedy – téměř „protiústavně“ – se v římské republice díky aplikaci principu *bonum et aequum* („dobro a spravedlnost“) vytvářel *dualismus práva*, kdy se vedle čím dál více zastarávajícího práva civilního (a nejednou i proti němu) vytváří nová masa práva, a sice právo *prétorské* čili *honorární* (odhlédneme-li od dalšího normativního systému, který představovalo „právo národů“ – *ius gentium*).²⁵ Právotvornou činnost prétora si ovšem nelze představovat jako nějaký právní avanturismus. Kincl a Urfus ve své učebnici římského práva upozorňují: „Toto právo stálo v jistém protikladu k masě práva, která pramenila ze Zákona 12 desk, pontifikální interpretace a komiciálních zákonů a která byla ve svém souhrnu označována názvem *ius civile*. Protiklad ovšem nebyl zásadní a nepřekonatelný: nezapomínejme, že novoty a reformy byly praetorem zaváděny proto, aby napomáhal aplikaci civilního práva, aby civilní právo doplňoval, eventuelně aby je opravoval, čili ve verzi původní *iuris civilis adiuvandi, adimplendi et corrigendi gratia*.“²⁶ Arangio-Ruiz ve svých *Institucích římského práva* v této souvislosti upozorňuje: „V každém případě je třeba poznamenat, že stejně jako *naturalis ratio*, z níž vycházelo *ius gentium*, ani *naturalis aequitas* nebyla nikdy důkazem zpochybňujícím vhodnost platných norem.“²⁷ Konečně Hattenhauer ve svých *Evropských dějinách práva* uvádí na pravou míru kontrapozici civilního práva a ekvity, když říká, že „*aequitas* nebyla žádným protikladem vůči *ius* (právo), nýbrž vyjádřením jeho obsahu.“²⁸ Třeba ovšem dodat, že velmi volným vyjádřením.

Za principátu došlo k redakci (a tím i petrifikaci) ediktu městského prétora, kterou císař Hadrián (117–138) pověřil významného právníka a člena své rady Salvia Iuliana; výsledkem bylo *Edictum perpetuum Hadriani/Salvii Iuliani*, jež bylo vydáno formou usnesení senátu a na němž bez zvláštního povolení císaře nebylo dovoleno cokoli měnit.²⁹

---

25 Nicméně lze říci, že římské právo založené na ekvitě bylo považováno za hypostazovaný „přirozený rozum“ (*naturalis ratio*), z něž se (mimo jiné) vyvozovaly normy práva národů (*iuris gentium*). Obojí – *ius naturale* i *ius gentium* – bývalo dokonce ztotožňováno: tak pro Gaia je právo národů (*ius gentium*) právem společným všem lidem, které vytvořil sám přirozený rozum: „quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peraeque custoditur vocaturque *ius gentium*, quasi pro iure omnes gentes utuntur“ („To, co mezi všemi lidmi stanovil přirozený rozum, to je právě tak zachováno všemi národy a nazývá se právem národů, jakoby se jím národy řídily na místě práva“); Gaius, *Institutionum commentarii quattuor*, 1, 1. Doslovně to opakují justiniánské *Institutiones/Elementa* (1, 2, 1). Sám pojem *ius naturale* uvedl do římskoprávní terminologie Cicero.

26 „Kvůli nápomoci, doplnění a opravám civilního práva.“ Kincl, Jaromír – Urfus, Valentin, *Římské právo*, Praha 1990, s. 38.

27 Arangio-Ruiz, Vincenzo, *Istituzioni di Diritto Romano*, Neapol 1991, s. 28n.

28 Hattenhauer, Hans, *Evropské dějiny práva*, Praha 1998, s. 86.

29 „Kromě ediktu městského prétora obsahovala tato ‚kodifikace‘ soudních vyhlášek také edikt prétora cizineckého, kurulských edílů a edikt provinční“ (Skřejpek, Michal, *Texty ke studiu římského práva*, Praha 2001, s. 55; v nich autor také podává přehled jednotlivých titulů ediktu městského prétora).

EXKURZ: VZNIK DUALISMU PRÁVA V ANGLII

Prétorská *aequitas* neměla zůstat jen jedním z mezníků na cestě k moderní aplikaci práva, zbavené nadměrného formalismu a rigidity; stala se modelem, který – po jednom a půl tisíciletí – v jiné podobě obživil ve středověké Anglii.³⁰ Téměř by se chtělo říci, že *v tomto případě* se právní dějiny *mutatis mutandis* skutečně opakovaly. Ve 13. století je v Anglii převažujícím pramenem práva právo *soudcovské* (později označované jako *judge made law* či *case law*), které nahrazovalo práva partikulární, a stalo se tak „obecným právem“ (*Common Law*) pro celou Anglii. Aplikovaly ho královské soudy, nicméně obracet se na ně nebylo obecným právem, nýbrž privilegiem (označovaným termínem *writ*), které bylo – jak už z povahy privilegia vyplývá – původně poskytováno jednotlivým osobám na způsob „soukromého zákona“ (*lex privata*). Teprve později se vytvořil systém *obecných writů*, který můžeme dobře přirovnat k římským typizovaným žalobám (*actiones*). Obecný žalobní nárok, který do procesního práva jakožto významné novum vnesla teprve kanonistika,³¹ nebyl ani v anglickém právu znám.

K významnému posunu na cestě k aplikaci práva *secundum bonum et aequum* došlo v Anglii za panování Eduarda I. Plantageneta v poslední čtvrtině 13. století. Podle tzv. Westminsterského statutu z roku 1285, který byl výsledkem kompromisu mezi králem a feudály ve věci výkonu soudnictví, typy writů existující v té době nemají být nadále rozmnožovány, aby se tak předešlo rozšíření pravomoci královských soudů. Avšak stávající writy pochopitelně nedostačovaly rozvíjející se společensko-ekonomické situaci v Anglii (zcela obdobně jako *actiones* v někdejší římské republice). Žadatelé, kteří neměli k dispozici patřičný writ, a nemohli se tak obrátit na královský soud, se proto obrazejí přímo na krále, a ten, protože nemohl a ani nechtěl věci soudit osobně, svěřil rozhodování takových sporů lordu vysokému kancléři (tím byl vždy duchovní). A ten je – zcela v duchu kanonického práva – rozhodoval (podobně jako římský prétor) *secundum bonum et aequum*, tedy podle *ekvity*.

Ani lord kancléř ovšem nemohl všechny případy soudit sám, a tak se postupně vyvíjí vedle královských soudů, soudících podle obecného práva (tedy podle *Common Law*), soustava soudů *kancléřských*, soudících podle právního přesvědčení soudců, tedy podle *ekvity*. A třebaže v Anglii formálně platilo, že *Common law* zůstává právem primárním, zatímco „*Equity follows the Law*“ (tak jako v Římě formálně platilo, že rozhodujícím právem římských občanů je právo civilní, jehož je prétor pouhým služebníkem – *minister legum*), ve skutečnosti se z rozhodovací činnosti kancléřských soudů postupem doby vytváří

30 Při zpracování tohoto oddílu jsem hojně čerpal z vynikající *Teorie práva* od Viktora Knappa (Praha 1995, s. 96n), který stručně a přitom velmi výstižně popisuje vznik anglického právního dualismu.

31 K tomu viz Tureček, Josef, *Několik myšlenek o významu církevního práva. K pokusu o shrnutí vědního oboru církevního práva na právnických fakultách*, Praha 1935, s. 15.

další normativní právní systém – tzv. *equity* (tak jako v Římě vedle systému práva civilního vzniká nový systém práva honorárního-prétorského). Výsledkem byl pochopitelně výše konstatovaný *právní dualismus*, který v Anglii alespoň formálně existuje doposud. V pramenech kanonického práva ovšem nikdy k obdobnému dualismu nedošlo.

1.1.2 OBDOBÍ PRINCIPÁTU

Vraťme se však k římskému právu. Následující období **principátu** (zhruba od přelomu letopočtu do poloviny 3. stol.) představuje „zlatý věk“ jak římského státu, kdy kulminuje jeho expanze, tak i římského práva, v němž mluvíme o tzv. klasické éře. Státní zřízení si ještě ponechává fasádu republikánských institucí, ale faktickou moc si stále více usurpuje císař (*princeps*), čemuž také odpovídá skladba pramenů práva: od počátku principátu (Tiberius) ztratila na významu lidová shromáždění (komicie) a zákony přijímá formálně senát na návrh císaře (*oratio principis*), který měl *ius cum patribus agendi* („právo jednat s otci“, tj. senátory). Usnesení senátu (*senatusconsultum*) se stávají bezprostředním pramenem civilního práva. Senát – na rozdíl od komicií – mohl na předložených návrzích činit změny, tato možnost se však postupem doby stává čím dál více teoretickou. *Senatusconsulta* vyžadovala k platnosti vyhlášení.

Pramenem práva byly i edikty magistrátů – zejména prétorů a také kurulských édilů (v provinciích je vydávali místodržící). Avšak pravomoci nejvýznamnějších magistrátů ve své osobě soustředil císař, který byl nositelem tzv. impéria (měl i pravomoci konzulů i kompetenci prétora k vydávání ediktů). Postupně se vytvořily čtyři formy císařských nařízení čili císařských konstitucí (*constitutiones principum*), s nimiž se následně setkáváme i v kanonickém právu: *edikty* (s obecnou platností po celém impériu), *dekrety* (císařské rozsudky v první i odvolací instanci s precedenčním charakterem), *reskripty* (závazná dobrozdání na dotaz magistráta nebo strany sporu) a konečně *mandáty* (císařské směrnice úředníkům a správcům v provinciích ve věcech správních i sporných).

Vznikají také významné právní školy (sabiniáni, prokuliáni), které produkují vzdělané právníky zvučných jmen. Nejlepší z nich působí na císařském dvoře jako vysocí úředníci. Bývají činní i literárně – komentují Zákon XII desek, prétorský edikt atd. K jejich činnosti patřilo mimo jiné poskytování dobrozdání (*responsa*), a to veřejně – ať ústně, nebo písemně. Šlo o jejich soukromá stanoviska, která si proto mohla i protiřečit. Ti nejvýznamnější z nich obdrželi tzv. právo veřejně podávat stanoviska z autority císaře (*ius publice respondendi ex auctoritate principis*). Později (za císaře Hadriana) mají shodná *responsa* autorizovaných právníků sílu zákona; pokud by se rozcházel, mohl si soudce vybrat. Kvetoucí právní věda tehdy nabyla právotvorné síly.

1.1.3 OBDOBÍ DOMINÁTU

Období **dominátu** (zhruba od poloviny 3. stol. do konvenčně přijímaného roku 476) představuje ve vývoji římského státu počátek úpadku a pokračujícího rozkladu impéria, rozděleného na Západ a Východ. V právu jde o tzv. postklasické období, v němž výhradním pramenem práva se stávají císařské edikty (*leges edictales*). Sám císař však (oproti období principátu) zákony vázán není – je *legibus solutus*.³²

Tato éra se vyznačuje zjednodušováním až vulgarizací práva. Svědkem toho je tzv. *Citační zákon*³³ z roku 426, vydaný císaři Valentiniánem III. na Západě a Theodosiem II. na Východě. Podle něj na soudech mají platit jen spisy klasických právníků Papiniana, Ulpiana, Paula, Modestina a Gaia, a soudce je při rozhodnutí vázán jejich většinovým názorem. Při rovnosti hlasů, např. když jeden autor k dané věci mlčí, je třeba přiklonit se ke stanovisku Papiniánovu, a mlčí-li Papinián, může si soudce vybrat. Zákon je výrazem úpadku římské jurisprudence a přispěl k petrifikaci římského práva.

Citační zákon (in: Codex Theodosianus)

3. Císařové augustové Theodosius a Valentinianus senátu města Říma. Kromě jiného.

Potvrzujeme všechny spisy Papiniánovy, Paulovy, Gaiovy, Ulpianovy, jakož i Modestiny s tím, aby Gaius požíval téže autority, jakou má Paulus, Ulpianus a ostatní, a aby poučení byla přednášena z jeho díla. Za správné uznáváme i vědecké názory těch, jejichž pojednání a názory zapracovali všichni svrchu řečení právníci do svých děl – jako Scaevoly, Sabina, Juliána, jakož i Marcella a vůbec všech, které oni právníci ve svých dílech oslavili, ovšem za předpokladu, že jejich knihy budou vzhledem k nejistotě, stářím způsobené, utvrzeny porovnáním příslušných svazků. Kde se však pronášejí názory protichůdné, ať zvítězí názor autorů počtem silnějších, anebo bude-li počet rovný, ať má převahu autorita té strany, na které vyniká Papinianus, který pak nad jednotlivci vždy vítězí, dvěma však ustupuje. Příkazujeme také, aby jak dříve již bylo stanoveno, se neužívaly Paulovy a Ulpianovy poznámky k dílu Papiniána. Kde se však přednášejí jejich názory na počet stejné a také vážnost citovaných autorů je stejná, nechť si rozvážnost soudce vybere ty, které má následovat (...)

(Kincl, Texty ke studiu obecných dějin státu a práva I. Starověk, s. 191n)

1.1.4 JUSTINIÁNSKÁ KODIFIKACE

Poslední etapu ve vývoji římského práva jakožto práva daného zákonodárcem a platného na jeho státním území představuje tzv. **justiniánská kodifikace**.

32 „Princeps legibus solutus est“ (Ulpianus D 1, 3, 31).

33 Takovýchto citačních zákonů bylo ve 4. a 5. století v Římě více (např. zákon Konstantina Velikého z roku 321), tento je však nejznámější.

Křesťanský císař Justinián I. Veliký (527–565), právnicky vzdělaný panovník, si předsevzal znovuobnovit římské impérium a dobýt alespoň některé bývalé oblasti Západořímské říše, což se mu zásadně podařilo. Hlavním prostředkem k dosažení tohoto cíle se mělo stát klasické římské právo, jež ovšem bylo třeba nově uspořádat a kodifikovat s vyloučením anachronismů a rozporů. Kodifikace měla posílit autokratickou moc císaře a pozici katolické církve. Sestávala původně ze tří částí: z Kodexu, Digest a Institucí.

Justiniánský kodex je uspořádáním císařských konstitucí (*leges*) z již existujících kodexů (Gregoriova, Hermogeniánova a Theodosiova), doplněným o další zákony až do Justiniánovy současnosti. Práce na něm nařídil císař konstitucí *Haec quae necessario* z února roku 528, a už následujícího roku byl promulgován jako *Novus Iustinianus Codex*. Byl výlučným zákoníkem; jeho text se nedochoval, protože jej císař (jak bude dále řečeno) nařídil zničit a nahradit novým (proto se ten starý označuje jako *vetus Codex*).

Novus Iustinianus Codex (z konstituce *Haec quae necessario*)

Císař Iustinianus Augustus senátu. Ve prospěch obecných záležitostí a v zájmu zabránit protahování sporů rozhodli jsme se s pomocí Boha všemohoucího provést to, co již mnozí dřívější císaři považovali za nutné opravit, co se ale žádný z nich neodvážil uskutečnit; je totiž nutné omezit množství císařských nařízení obsažených ve třech kodexech Gregoriana, Hermogeniana, stejně jako Theodosia a také těch, které byly po sepsání kodexů doplněny Theodosiem božské paměti a dalšími po něm následujícími císaři, včetně naší milosti, a je tedy třeba je shromáždit do jediného kodexu, označeného naším šťastným jménem, který zahrne jak císařská nařízení ze tří uvedených kodexů, tak i později vydané novely.

1. Proto jsme též k uskutečnění tohoto závažného díla, sledujícího upevnění samotného státu, vybrali muže schopné vyrovnat se s tak obtížnou a tak velkou námahou (...)
2. Jim jsme udělili zvláštní povolení, aby odstranili jak přebytečné úvody, pokud to dovoluje celistvost zákonů, tak i vše, co je stejné nebo rozporné, (...) a stejně tak i to, co již vyšlo z užívání, a aby přesnou a stručnou řečí sepsali z těchto tří kodexů a nových císařských nařízení zákony a zařadili je pod vhodné tituly. Aby tam, kde by to bylo účelné, jejich texty doplňovali a zkracovali, a dokonce měnili i jejich znění, aby slučovali do jediného ustanovení to, co je rozptýleno ve více císařských nařízeních, a aby jasněji formulovali jejich smysl. (...)
3. Toto jsme si tedy pospíšili dát všem na vědomí, ... aby platná císařská nařízení byla jasná a nesporná a shromážděná do jediného kodexu, a aby pouze z kodexu označeného naším šťastným jménem byla citována císařská nařízení na všech soudech, a aby tak byly spory přiváděny k rychlejšímu rozhodnutí. (...)

(Skřejpek, Texty ke studiu římského práva, s. 255)

Roku 530 pověřuje císař Triboniána, osvědčivšího se při práci v předchozí komisi, aby s libovolnými spolupracovníky zpracoval texty klasické jurispru-

dence (tedy tzv. *ius*), vybral z nich vše živé a popřípadě texty aktualizoval. Vybral si šestnáct právníků (mimo jiné profesory z bejrútské a konstantinopolské školy), a již roku 533 byla sbírka o padesáti knihách hotova a vyhlášena jako *Digesta seu Pandectae*. Obsahovala zvláště právo soukromé (*ius quod ad singulorum utilitatem spectat*), tj. právo rodinné a majetkové. Právu veřejnému (*quod ad statum Rei publicae Romanae spectat*) byly věnovány jen dvě knihy (47. a 48.) trestního práva.³⁴ Komise se měla držet jen právníků, kteří měli *ius respondendi*, ale nemuseli se držet citačního zákona z roku 426. Prací se osobně účastnil sám císař. Vyhlášením Digest původně soukromá právnícká doktrína nabyla síly zákona.

Digesta seu Pandectae (z promulgační konstituce *Tanta/Dédoken*)

... Bylo totiž neslýchaně obtížné přivést k dokonalému souladu ustanovení římského práva zmítaného vnitřními rozpory přenesenými později také do císařských nařízení, která vznikala od založení Města do naší vlády: toto období obnáší téměř tisíc čtyři sta let; a to tak, aby se v nich nenašlo ani nic protichůdného, ani stejného, ani obdobného, aniž by se někde objevila podvojná ustanovení určená pro jednotlivé záležitosti. Proto jsme (...) svěřili veškeré úsilí a péči vznešenému muži, přednostovi dvorských úřadů, bývalému správci našeho svatého paláce a bývalému konzulovi Tribonianovi (...)

1. Proto jsme tedy nejprve sebrali císařská nařízení, shrnutá do dvanácti knih, do Kodexu zářícího naším jménem. Potom však, přistupující k největšímu dílu, jsme dali témuž vznešenému muži povolení, aby jednak shromáždil, jednak určitým způsobem upravil ona velmi učená díla staré doby, která již byla skoro nepřehledná a nepoužitelná (...), a všechno, co bylo prospěšné a užitečné, bylo sebráno do padesáti knih, všechny pochybnosti rozhodnuty, nic rozporného nebylo ponecháno. Knihy jsme pak nazvali Digesta neboli Pandekty, protože shrnují všechna pojednání a všechna rozhodnutí o právu a zákonech (...)
10. (...) A v mnoha případech, kdy byla ustanovení podobná nebo protichůdná, se zapsalo za všechna ostatní to z nich, co se zdálo nejsprávnější, a všem byla dána stejná právní závaznost tak, aby cokoliv tam bylo zapsáno, se jevilo jako naše a z naší vůle vytvořené; nikdo se proto nesmí odvážit porovnávat to, co platilo ve staré době a co zavedla naše svrchovanost (...)
11. Neboť jsme však předpokládali, že k zvládnutí tak rozsáhlé moudrosti nejsou vhodné nezkušení lidé, stojící teprve na prahu poznání práva a toužící proniknout do jeho tajemství, rozhodli jsme se, že je třeba připravit ještě jinou vhodnou pomůcku (...) A proto jsme přikázali Tribonianovi..., Theofilovi a Dorotheovi, aby sebravše jednotlivé, starými právníky sepsané knihy, které obsahovaly úvody do studia práv a bývaly označovány názvem Instituce, se snažili vybrat a do čtyř knih uložit všechno to, co se v nich najde užitečné..., aby jako první položili základy a počátky veškerému dalšímu právníckému vzdělání, po jejichž zvládnutí by mohli mladí lidé přistoupit ke studiu těžších a dokonalejších textů zákonů (...)

---

34 Nazývaly se „strašlivými knihami“ - *libri terribiles*.

21. (...) Zdá se nám vhodné opatřit sankcí také nyní, aby se žádný ze znalců práva, ať v současnosti, nebo budoucnosti, neopovažoval k těmto zákonům připojit komentáře: jestliže však bude chtít, může je pouze překládat do řečtiny (...), a bude-li snad považovat za vhodné něco poznamenat pro přesnost titulu, může sepsávat i tak zvaná paratitla. Jiné výklady nebo spíše komolení (*perversiones*) zákonů nikomu nedovolujeme pořizovat (...). Jestliže se tedy něco takového opováží někteří provést, ať jsou posuzováni jako pachatelé podvodu (*falsitatis rei*) a jejich svazky ať jsou zničeny. Pokud se však shledá, jak je řečeno výše, že je něco pochybné, ať je to prostřednictvím soudců oznámeno císařské svrchovanosti a z pravomoci Augusta ať je to vyjasněno, neboť jen jemu jedinému je dovoleno jak vydávat zákony, tak je i vykládat. (...)

(Skřejpek, Texty ke studiu římského práva, s. 189–193)

Před publikací Digest (jak z čl. 11 promulgační konstituce k nim vyplývá) zadal Justinian zpracování učebnice, jež měla být úvodem do jejich studia, „aby mládež chtivá [znalosti] zákonů (*ut Legum cupida Iuventus*)³⁵ mohla snáze proniknout do základních principů a pojmů práva“. Komise vzala za základ (mnohdy doslova) Gaiovu učebnici práva *Institutiones* z 2. století po Kr. a jen jeho čtvrtou knihu rozšířila o trestní právo, obdobně jak to daleko později učinil Kodex kanonického práva z roku 1917, a byla pod názvem *Institutiones seu Elementa* promulgována spolu s Digesty jako zákon (!)³⁶ roku 533.

Iustiniani Institutiones seu Elementa

2. A poté, co jsme dřívější, zcela neuspořádaná císařská nařízení uvedli v jasný soulad, rozšířili jsme naše úsilí na nesčetné spisy staré právní vědy a tuto beznadějně vypadající činnost, takřkajíc překročivše hluboké moře, jsme nyní dokončili díky náklonnosti nebe.
3. A když bylo z Boží milosti také toto učiněno, povolali jsme k sobě vznešeného magistra officiorum a dřívějšího quaestora sacri palatii Triboniana, stejně jako osvědčené právní učence Theofila a Dorothea, o jejichž moudrosti, znalosti zákonů a oddanosti našim příkazům jsme se přesvědčili při mnoha příležitostech, a dali jsme jim zvláštní příkaz, aby z moci naší autority a podle našich pokynů vypracovali tyto Instituce. A tak se již nemusíte učit základům práva ze zastaralých pojednání, ale můžete je získat ze skvělého císařského díla, a vaše uši i váš rozum nebudou muset přijímat nic neužitečného a nic falešného, ale pouze to, co je v právním životě skutečně platné. A to, co se studentům v průběhu čtyř let jen málokdy nabízelo, totiž studium císařských nařízení, s tím máte začít ihned (...)

---

35 *Institutiones D. Iustiniani SS. princ. Typis variae; rubris nucleum exhibentibus. Accesserunt ex Digestis tituli de verb. signif. & reg. juris*, Amsterdam, Apud Ludovicum Elzevirium, 1654, s. 2.

36 Dnes již bohužel zesnulý kolega z plzeňské právnické fakulty JUDr. PhDr. Zdeněk Masopust, DrSc. (1938–2012), k tomu jednou ironicky podotkl, že takové pocty se za minulého režimu nedostalo ani renomovaným učebnicím vědeckého komunismu...

4. Proto jsme po padesáti knihách Digest neboli Pandekt, v nichž je shrnuto veškeré staré právo (a které jsme rovněž vytvořili prostřednictvím nepřekonatelného a nejvýšečnejšího Triboniana, jakož i dalších osvícených mužů), dali sestavit tyto Institute v následujících čtyřech knihách, aby se staly základem veškeré právní vědy.
6. Byly vypracovány na základě všech učebnic starých právníků, především ale na základě spisů našeho Gaia, a to jeho Institucí, stejně jako jeho díla Každodenní věci a mnoha dalších spisů; a když nám je uvedení tři učené muži předložili, přečetli jsme je, prozkoumali a opatřili plnou mocí našich nařízení.
7. Přijměte proto přátelsky, s velkou horlivostí a chutí do dalšího studia tyto naše zákony a dokažte se tak dobře vzdělat, že po ukončení právnického studia vás mohou povznést nejmělejší naděje, řídit náš stát úřady, které vám svěříme.

(Iustiniani Institutiones. Justiniánské Institute (přel. Peter Blaho),
Praha 2010, s. 21n)

Po vydání Digest (mimo jiné pro jisté rozpory s jejich ustanoveními) komise roku 529 aktualizovala kodifikaci zákonů, která od té doby nese název *Codex Iustinianus repetitae praelectionis* (tzv. *Codex novus*) a která nahradila původní kodex z roku 529, jehož exempláře byly na Justiniánův příkaz zničeny.

Codex Iustinianus repetitae praelectionis (z promulgační konstituce *Cordi nobis*)

§2. Avšak když jak naše nová rozhodnutí, tak konstituce, které byly vydány po vytvoření našeho kodexu, obíhaly mimo korpus tohoto kodexu a zdálo se, že vyžadují naši prozřetelnou péči, totiž když některé z nich na základě toho, co se událo později, vyžadovaly podle lepší úvahy změnu nebo zlepšení, zdálo se nám nutným prostřednictvím slavného muže Triboniána ... tyto naše konstituce vzít ... a pod příslušnými tituly je přiřadit k předcházejícím konstitucím (...)

§5. Do budoucna tedy opakovaně komukoli zakazujeme, aby cokoli citoval z našich rozhodnutí či jiných konstitucí, které jsme vydali dříve, nebo z prvního vydání Justiniánského kodexu(...)

(Přeloženo z: Freisleben, Corpus Iuris Civilis academicum..., Basilej 1735)

Sám Justinián označoval svou kodifikaci skromně jako „Tři svazky“ (*Tria volumina*). Teprve roku 1583 se ve vydání Dionýsia Gothofreda setkáváme s označením *Corpus Iuris Civilis* (v praxi bylo nicméně užíváno už ve středověku). Korpus platil jako celek a u jednotlivých zákonů fingoval vydání ve stejnou dobu, takže vylučoval aplikaci principu *lex posterior derogat legi priori*, což je zásadním rozdílem oproti Korpusu *kanonického* práva. Justinián usiloval o petrifikaci své kodifikace; proto zákonem umožnil pouze pořizovat doslovné překlady z latiny do řečtiny, činit výtahy (summy) z jednotlivých ustanovení a sestavovat paralelní místa (paratitla). Naproti tomu přísně zakázal kriticky studovat text, srovnávat ho s originály a komentovat zákony – komentáře

platily za *crimen falsitatis* („zločin falšování“); zakázáno bylo také vykládat zákony – to příslušelo jedině císaři.

Někdy se jako součást Justiniánova Korpusu uvádějí i jeho novely (*Epitome Iuliani, Authenticum*, sbírka 168 justiniánských zákonů). Tyto *Novellae leges* jsou ovšem pouze soukromými sbírkami zákonů vydaných Justiniánem po Korpusu; vůči Kodexu a Digestům tedy mají derogační účinky. Týkají se zejména práva veřejného (církevního a správního), pro právo soukromé byly určeny vybrané novely práva dědického a rodinného.

1.2 „DRUHÝ ŽIVOT“ ŘÍMSKÉHO PRÁVA

Za formální rok zániku Západořímské říše bývá (nehledě k následnému krátkému intermezzu za Justiniána) konvenčně považován rok 476. Když území bývalého římského impéria ovládly barbarské státy, očekávalo by se, že spolu s římským státem zanikne i římské právo. Opak se stal pravdou. Nejenže toto právo podle principu personality práva – *lex ossibus inhaeret* (doslova „právo lne ke kostem“) nikdy nepřestalo platit v Itálii a jižní Francii a také v církvi, jak bude následně řečeno (tedy všude tam, kde nešlo o jeho recepci ve vlastním smyslu, protože jeho tradice tam nikdy nebyla přerušena), nýbrž i tam, kde římskoprávní tradice do té doby chyběla, tedy v Německu a ve střední Evropě (včetně zemí Koruny české), a to v důsledku procesu jeho **receptce**.³⁷

Nejprve začíná římské právo ve své značně zjednodušené (z vulgarizované) podobě pronikat do právních systémů jednotlivých germánských států, a to až tak, že se mluví o tzv. římských barbarských zákonících (*leges Romanae barbarorum*). O těch bude pojednáno níže (2.2.2).

O recepci římského práva se jako první výjimečným způsobem zasloužily dvě *italské* středověké římskoprávní školy v souvislosti se znovuobjevením Digest (tzv. *mos italicus*). Chronologicky první z nich je škola *glosátorů*, působící především v Boloni od konce 11. a ve 12. stol. Jejimi zakladateli byli Irnerius (1050–1130), zvaný *Lucerna juris* („Svítilna práva“) a jeho čtyři žáci, tzv. *IV doctores*, tj. Martinus, Bulgarus, Jacobus a Hugo. Své poznatky, čerpané zejména z Digest, vtělovali do stručných poznámek, tzv. *glos* (marginálních i infralínových) – odtud i název školy. Redakci aparátu *glos* z 13. století provedl boloňský profesor Franciscus Accursius (1182–1263), jímž škola *glosátorů* končí. Výsledkem jejich práce byla tzv. *řádna glosa* (*Glossa ordinaria*). *Glosátoři* byli přívrženci císařství a usilovali o přímé působení upravené justiniánské kodifikace v říši: *Unum sit ius cum unum est imperium* („Nechť je v jediné říši jediné právo“).

Druhou z nich, neméně významnou, je škola *postglosátorů* neboli tzv. *komentátorů* ze 14. století. Jejimi čelnými představiteli byli Bartolus de Saxoferra-

37 V tomto oddílu hojně čerpám z výše uvedené publikace svých vážených učitelů na pražské právnícké fakultě Jaromíra Kincla a Valentina Urfuse *Římské právo* (s. 391–419).

to (1314–1357) – tak věhlasný, že se říkávalo: „Non est jurista nisi bartolista!“ („Právnický nemůže nebýt bartolistou“), jež si údajně přibral za poradce sám císař Karel IV., a jeho žák Baldus de Ubaldis (1327–1400), profesor práva v Perugii a v Padově, autor nesčetných právnických děl z oblasti práva římského i kanonického. Komentátoři právní texty neglosovali, nýbrž opatrovali svými komentáři. Protože statutární právo italských městských států (Benátky, Janov, ...) se vzájemně lišilo, razili tezi o subsidiární platnosti římského práva, které prý představuje „obecné právo“ (*ius commune*); a právě zde můžeme spatřovat základ tzv. kolizních norem v mezinárodním právu. Neaplikovali justiniánské právo přímo, nýbrž zobecňovali poznatky římského práva v pojmy, principy a instituty, a stali se tak předchůdci nové právní vědy – obecné teorie práva.

V období počínajícího novověku vyniká francouzská recepční škola zvaná *mos Gallicus*, která vychází z renesančního humanismu. Ve Francii 16. stol. byly ideově opačné podmínky než v Itálii; popíral se universalismus římské říše: „Rex Franciae est imperator in regno suo“ („Francouzský král je císařem ve svém království“), a římské právo si tak muselo vydobýt autoritu jinak: nikoli *ratione imperii*, nýbrž *imperio rationis*.³⁸ Poklesl význam justiniánské kodifikace (jakožto práva kdysi platného) ve prospěch studia klasických právníků. Za hlavní přínos této školy lze považovat historicko-kritickou metodu přístupu k pramenům římského práva, která se ostatně výborně osvědčila obecně, a zvláště pak v přístupu k biblickým pramenům. Na francouzskou recepční školu navazuje *holandská škola* tzv. *elegantní jurisprudence*.

Oproti kontinentální Evropě v Anglii k recepci římského práva prakticky nikdy nedošlo. Jeho vliv je zřetelný jen ve 12. století (u Ranulfa z Glanvillu a Bractona), avšak už od následujícího 13. století vítězí jiný směr reprezentovaný imperativem: „Nolumus leges Angliae mutare“ („Nechceme měnit zákony Anglie“). V té době totiž už byla v Anglii silná vrstva právníků – znalců domácího práva, jejichž zájmy se dostávaly do rozporu s pronikáním římskoprávní vzdělanosti; proto při odstraňování právního partikularismu prosadili oproti římskému právu anglické „právo obecné“ (*Common Law*).

Nebývalý význam pro „druhý život“ římského práva představovala jeho recepcí v Německu. Podle tzv. Lotharské legendy prý už císař Lothar III. (německým králem 1125–1137) ve 12. stol. zákonem zavedl v celé říši platnost římského práva. To je ovšem skutečně jen legenda, ospravedlňující pozdější preferování římského práva. Skutečností však naproti tomu je, že roku 1495 byl vydán soudní řád říšského komorního soudu, který měl soudit „nach des Reiches gemeinen Rechten“ („podle obecného práva říše“), tedy podle práva římského, přičemž teprve sekundárně měl přihlížet k právům jednotlivých zemských výsostí; římské právo však bylo přejímáno už v podobě, kterou mu daly středověké římskoprávní školy (zejm. *mos Italicus*). V praxi bývala zá-

---

38 Doslova nepřeložitelná slovní hříčka: nikoli „s ohledem na říši“, nýbrž „z příkazu rozumu“.